

**კოროგოდინა მ.
საქართველოს ელჩობა ესპანეთსა და რომში (1495-1497)
და ლიტვის დიპლომატია¹**

წინათქმა

რუსი მეცნიერი ქალბატონი მარია ვლადიმეროვნა კოროგოდინა არის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა კვლევის განყოფილების მთავარი მკვლევარი და ხელმძღვანელი. მისი სტატია: **A Georgian Embassy to Spain and Rome (1495-1497) and Lithuanian Diplomacy** გამოქვეყნდა ჟურნალში – *Scrinium. Maria Korogodina*, Online Publication Date: 28 May, 2024, pp. 1-23 (https://www.academia.edu/120540718/A_Georgian_Embassy_to_Spain_and_Rome_1495_1497_and_Lithuanian_Diplomacy).

ავტორმა, როგორც მისი ნაშრომის გაცნობის შემდეგ დავრწმუნდებით, დიდი შრომა გასწია XV საუკუნის 90-იანი წლებში ქართლის მეფის კონსტანტინე II-ის კარის მოძღვარის კირ ნილოს ესპანეთსა და რომში დიპლომატიური მისიით მოგზაურობის სკრუპულოზური შესწავლისათვის.

მ. ვ. კოროგოდინას ნაშრომში შესწავლილი ელჩობასთან დაკავშირებული საკითხები ყველა მნიშვნელოვანია, მაგრამ საქართველოს ისტორიისათვის განსაკუთრებით საყურადღებოა მის მიერ მოძიებული, შესწავლილი და გამოქვეყნებული იმავე მეფის წერილი რომის პაპისადმი, რომელიც აქამომდე დაკარგულად ითვლებოდა. კირ-ნილოს მეორე წერილი ისაბელ კასტილიელისათვის გაგზავნილი. ეხლა ეს ორი წერილი ერთმანეთს ავსებს და უფრო ნათელი ხდება ესპანეთსა და რომში გაგზავნილი კირ-ნილოს ელჩობის მიზანი.

ამგვარად, ორივე წერილს დიდი მნიშვნელობა აქვს აღნიშნული პერიოდის საქართველოს (ქართლის სამეფოს) საგარეო ურთიერთობისა და დიპლომატიის ისტორიის შესასწავლად. მ. ვ. კოროგოდინას ინგლისურად გამოქვეყნებული სტატიის დანართში დავამატე მის მიერ აღმოჩენილი კონსტანტინე მეფის წერილის ქართული თარგმანი და ერთი შენიშვნა – #59. ვფიქრობ ავტორი მომიტყევეს მის დაუკითხავად ჩემს მიერ ჩადენილ ასეთ მოქმედებას.

უნდა ითქვას: კვლავ იმ პოზიციაზე ვრჩები, რომ მეფე კონსტანტინეს II-ის წერილები დიპლომატიური მნიშვნელობისაა და ადრესატი უნდა მიხვდეს რა სურს და რას ითხოვს მეფე კონსტანტინე. თუ გავითვალისწინებთ მაშინდელი ქართლის სამეფოს, კავკასიის და ზოგადად საერთაშორისო ვითარებას, იოლად მისახვედრია, რომ მას თავის სამეფოს სპარსეთის აგრესიისგან დაცვა, მართლმადიდებლური ეკლესიის თვითმყოფადობის და წმინდა მიწაზე ქართული ეკლესია-მონასტრების დამოუკიდებლობის შენარჩუნება უნდა. მეფე ამ საკითხებზე ახდლილად არ წერს თავის წერილებში, მაგრამ მისმა ელჩმა სიტყვიერად უნდა მოახსენოს ესპანეთის მეფეებსა და რომის პაპს. უნდა ვიფიქროთ, ელჩი კირ-ნილო სწორედ ისე მოიქცა, როგორც მეფემ უბრძანა (კირ-ნილოს ელჩობის შესახებ ორჯერ გამოვაქვეყნე, პირველად მოკლედ: სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი – ხუცესი ნილო // გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი. შრომათა კრებული, #2, გვ. 180-195. ამ პუბლიკაციით ისარგებლა ქალბატონმა მ. ვ. კოროგოდინამ; მეორედ ვრცელი ვარიანტი შევიტანე ჩემ წიგნში: ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის დიპლომატი კირ-ნილო // საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია (XIII-XV სს.), 2021, გვ. 557-578)

მხედველობაშია მისაღები, რომ საინტერესო პერიოდში ოსმალები ჯერ არ იჭრებიან საქართველოში და არც წმინდა მიწა დაუპყრიათ. ამ მხრივ ქართველ მეფეს მათთან სადაო არაფერი აქვს. ქართველების სიწმინდეებზე იერუსალიმში თვალი უიჭირავთ ბერძენ მართლმადიდებლებს, სომეხ გრიგორიანელებს და კათოლიკე ევროპელებს, მაგრამ ქართველები მათ დაცვას საკუთარი ძალითა და დიპლომატიით ჯერჯერობით ახერხებენ.

ოსმალები პალესტინის დაპყრობის შემდეგაც კარგა ხნის განმავლობაში ქართველ ბერმონაზვნებთან ნორმალურ ურთიერთობაში იყვნენ (მამისთვალისშვილი ე. ქართველები და ბიბლიური სამყარო, 1998, გვ. 99-112). ასე, რომ ოსმალები ქართველებს ჯერ არ ავიწროებენ არც საქართველოში და არც წმინდა მიწაზე.

მაშასადამე მეფე კონსტანტინე დამხმარე ძალას ეძებს სპარსეთის წინააღმდეგ, რისი მიღწევა მაშინდელ დასავლეთ ევროპაში, რომელსაც სერიოზული ეკონომიკური პრობლემები ჰქონდა ოსმალეთის მიერ სავაჭრო-

¹ *Scrinium. Maria Korogodina*, Online Publication Date: 28 May, 2024, pp. 1-23.

საქარავნო გზების გადაკეტვის გამო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ იმ პერიოდზე ვლადიმერ კოზმით, როდესაც დასავლეთში ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული თანამედროვე ევროპის სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პროცესი. მათ ერთმანეთთან გასარკვევი აქვთ თავიანთი საზღვრები. ოსმალეთის აგრესიის მოგერიების საკითხშიც მათ შორის თანხმობა არ იყო. მათ ვისაც ოსმალეთი უქმნიდა საფრთხეს, თავიანთ პოტენციურ მოკავშირედ ქრისტიანული საქართველო და მუსლიმანური სპარსეთი მიაჩნდათ. ამით იყო განპირობებული უპირატესად ვენეციის რესპუბლიკის ელჩების ვიზიტები სპარსეთსა და საქართველოში. მათ სურდათ წაექეზებინათ ისინი ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად, რათა მას თავის სამხედრო ძალა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ წარემართა (მამისთვალიშვილი ე. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI ss.), თბილისი, 2009, გვ. 39-102).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: ქართლის მეფე კონსტანტინეს და მის პოლიტიკურ მრჩეველებს არ ჰქონდათ სწორი წარმოდგენა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების ინტერესებსა და შესაძლებლობებზე, რაც ნათლად ჩანს მეფის მიერ ესპანეთსა და რომში გაგზავნილი წერილებიდან. შედეგიც ასეთივე იყო.

ვენეციის ელჩებს უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ დაგვიტოვეს უძვირფასესი ცნობები XV საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ მდგომარეობაზე (XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ / იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მამისთვალიშვილმა., თბილისი, 1981).

ელდარი მამისთვალიშვილი

20.05.2026

რეზიუმე

ქართლის მეფე კონსტანტინე II-მ 1495 წელს კასტილიის დედოფალ იზაბელასა და პაპ ალექსანდრე VI-ს ელჩობა გაუგზავნა ანტიოსმალური ალიანსის ჩამოყალიბების იმედით. უკან დაბრუნებისას ელჩები ლიტვის დიდ საჰერცოგოს ეწვივნენ, სადაც მეფე კონსტანტინე II-ის ორი წერილი ითარგმნა. ერთ-ერთი მათგანი, რომელიც განკუთვნილი იყო პაპი ალექსანდრე მეექვსისათვის, დღემდე მიკვლეული არ არის. ამ წერილის აღმოჩენა, მისი ტექსტის შესწავლა და გამოცემა, რაც ამ ნაშრომის საგანია, საშუალებას გვაძლევს შევავსოთ საქართველოს ელჩობის შესახებ ინფორმაციაში არსებული ხარვეზები და უფრო ზუსტად გავიგოთ ევროპელი სუვერენების ინტერესები და მისწრაფებები, საქართველოსა და ვატიკანის საზღვრებს მიღმა.

1. შესავალი

მეთხუთმეტე საუკუნე ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის მრავალი სახელმწიფოსთვის გარდამტეხი მომენტი აღმოჩნდა. ბიზანტიისა და ტრაპიზონის იმპერიების დაშლამ და ოსმალეთის იმპერიის აღზევებამ გამოძახილი ჰყოფა არა მხოლოდ ევროპულ ქვეყნებში, არამედ აღმოსავლეთ სლავურ მიწებსა და კავკასიაშიც.

მეთხუთმეტე საუკუნის მეორე ნახევარი ტრაგიკული პერიოდი იყო საქართველოს სამეფოსთვის. ოცდაათწლიანი შიდა ომი 1490 წელს სამშვიდობო ხელშეკრულებით დასრულდა, რომელმაც დაადასტურა საქართველოს დაყოფა სამცხის სამთავროდ და სამ დამოუკიდებელ სამეფოდ: კახეთი, იმერეთი და ქართლი. ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე, კონსტანტინე II, ახლა მხოლოდ ქართლის სათავეში იდგა. მისი ოცნებები ქართული მიწების გაერთიანებისა და საქართველოს ყოფილი სიდიადის დაბრუნების შესახებ განწირული იყო და 1490-იანი წლების დასაწყისისთვის კონსტანტინე II-ს მთელი ძალების დახარჯვამ მოუწია, რათა შეენარჩუნებინა თავისი ძალაუფლება, სულ მცირე, ქართლზე მაინც. მეზობელ ქართულ სამეფოებთან ომები მიმდინარეობდა აყ-ყოიუნლუს სახელმწიფოდან „სპარსელების“ (თურქმანთა) მუდმივი თავდასხმების, ასევე ოსმალეთის იმპერიის მზარდი

საფრთხის ფონზე, რომელმაც 1461 წელს დაიპყრო ტრაპიზონის იმპერია - საქართველოსთან ყველაზე ახლოს მდებარე ქრისტიანული სახელმწიფო. ამ პირობებში, მტრულად განწყობილი ისლამური სახელმწიფოებით გარშემორტყმული, ქართლის მეფე კონსტანტინე II ცდილობდა მოკავშირეების პოვნას, რომლებიც დაეხმარებოდნენ მას როგორც სპარსელებისთვის, ასევე ოსმალებისთვის წინააღმდეგობის გაწევში².

მე-15 საუკუნის ბოლოს ქართველმა მმართველებმა მოკავშირეების საძიებლად შორეულ ქვეყნებში არაერთი ელჩობა გაგზავნეს: კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ის ელჩობა მოსკოვის დიდ მთავარ ივანე III-თან (1491)³ და ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის ელჩობები მამლუქ სულთანთან ეგვიპტეში (1493–1494), ასევე ესპანეთსა და რომში (1495–1497)⁴. ქართლის მეფის მიერ გაგზავნილი ელჩობები ყოველთვის იპყრობდა მკვლევართა დიდ ყურადღებას⁵. მზარდი გარე საფრთხეების წინააღმდეგ მხარდაჭერის მიზნით, 1493 წელს კონსტანტინე II-მ თავისი მოძღვარი, მღვდელმონაზონი ნილო, კაიროში გაგზავნა მამლუქ სულთან სეიფად-დინ ქაითბეისთან ელჩობით. ელჩობის გარემოებები სანდოდ არ არის ცნობილი.

ე. მამისთვალისშვილის აზრით, ელჩობის მთავარი მიზანი იყო იერუსალიმის ბედის განხილვა, რომელიც ოსმალების მმართველობის ქვეშ იყო⁶, ხოლო სხვა მკვლევარები მიდრეკილნი არიან ირწმუნონ, რომ კონსტანტინე II-ის დიპლომატიური მისიების მიზანი ეგვიპტესა და ევროპაში უფრო ზოგადი იყო: ანტიოსმალური ალიანსის ჩამოყალიბება⁷. ყოველ შემთხვევაში, მამლუქ სულთანთან მოლაპარაკებებმა, როგორც ჩანს, ხელსაყრელი შედეგები ვერ გამოიღო. კაიროდან დაბრუნებისას, ქართველი დიპლომატები იერუსალიმში გაჩერდნენ, სადაც შეხვდნენ კასტილიის დედოფალ იზაბელს და მისი მეუღლის ფერდინანდ არაგონელის მიერ გაგზავნილ კიდევ ერთ ელჩს. ამ შემთხვევითი, მაგრამ ალბათ ძალიან გულითადი შეხვედრის შედეგი იყო ესპანელი ელჩების გადაწყვეტილება, კონსტანტინე II-ის⁸ ელჩთან მღვდელმონაზონ ნილოსთან ერთად გამგზავრებულიყვნენ.

2. მღვდელმონაზონ ნილოს ელჩობა ესპანეთსა და რომში

ქართლის მეფე კმაყოფილი დარჩა თბილისში მოულოდნელი ვიზიტით ჩამოსული ესპანელი ელჩების მიერ მოტანილი ამბებით. ესპანეთის მეფეებსა და მუსლიმებს შორის დიდი ხნის მტრობის,

² Вахушти Багратиони, История царства грузинского, Тбилиси, 1976, с. 21–25.

³ Русский феодальный архив XIV–первой трети XVI века [Russian Feudal Archive of the 14th–First third of the 16th Centuries], part 2, ed. А. И. Плигузов, Г. В. Семенченко, Л. Ф. Кузьмина [A. I. Pliguzov, G. V. Semenchenko, L. F. Kuzmina], Moscow, 1987, p. 238, no. 71.

⁴ ე. მამისთვალისშვილი, “სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი – ხუცესი ნილო”, შრომათა კრებული, გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი, № 2, 2011, გვ. 180–196.

⁵ Н. Джавахишвили, Очерки истории грузино–балтийских взаимоотношений, Тбилиси, 2019, с. 31–32.

⁶ ე. მამისთვალისშვილი, “სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი – ხუცესი ნილო“, გვ. 180–182.

⁷ М. Папашвили, Грузино–ватиканские взаимоотношения в XVII–XVIII вв., автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, Tbilisi, 1998, с. 16–17; Н. Г. Джавахишвили, “Малоизвестные страницы истории грузино–балтийских отношений (X–XVIII вв.)”, Кавказ и глобализация, 4.3–4 (2010), с. 171; Н. Г. Джавахишвили, Очерки истории грузино–балтийских взаимоотношений с. 31.

⁸ ე. მამისთვალისშვილი, “სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი – ხუცესი ნილო”, გვ. 183–184.

ესპანეთის არმიის ბოლოდროინდელი გადამწყვეტი გამარჯვებისა და გრანადას აღების (1492) და ამასთან, ესპანეთისა და მამლუქების სამეფოს ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ალიანსის⁹ შესახებ ინფორმაციის მიღების შემდეგ, კონსტანტინე II-მ გადაწყვიტა, იზაბელ კასტილიელთან საკუთარი ელჩობა გაეგზავნა. ესპანეთში ვიზიტის შემდეგ, ქართველ ელჩებს რომის პაპისთვის ანგარიშის წარდგენა დაევალოთ. ეს არ იყო საქართველოდან პირველი ელჩობა ევროპასა და რომში. მჭიდრო კავშირები ქართველ მეფეებსა და პაპობას შორის მეცამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში დამყარდა - ქართველ მეფეებსა და პაპებს, ჰონორიუს III-სა და გრიგოლ IX-ს შორის გაცვლილი რამდენიმე წერილი ამ პერიოდით თარიღდება¹⁰. საუკუნეების განმავლობაში არსებული კონტაქტები ლათინურ სამყაროსთან მეთხუთმეტე საუკუნეშიც არ შეწყვეტილა: საქართველოს ელჩობა მონაწილეობდა ფლორენციის კრების მუშაობაში, თუმცა ის კავშირში არ შესულა¹¹. პაპი ალექსანდრე VI, რომელსაც ქართლის მეფემ 1495 წელს თავისი ელჩები გაუგზავნა, პაპ კალიქსტე III-ის ძმისშვილი იყო, რომელმაც 1457 წელს საქართველოში კათოლიკური მისიის მხარდაჭერაზე იზრუნა¹². ეს ყველაფერი ქართველ მეფეებსა და რომის პაპობას შორის დიდი ხნის, თუმცა არარეგულარულ კავშირებზე მიუთითებს.

1495 წელს ევროპაში ელჩობას იგივე მღვდელმონაზონი ნილო ხელმძღვანელობდა, რომელმაც იერუსალიმში ესპანეთის ელჩთან დამეგობრება მოახერხა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ქართველი და ესპანელი ელჩები ერთად გაემგზავრნენ თბილისიდან კასტილიაში. მეფის სულიერი მამის, მღვდელმონაზონი ნილოს გარდა, საქართველოს ელჩობაში მისი თანაშემწე, ზაქარია შედიოდა. ელჩებმა ესპანეთში რამდენიმე თვე გაატარეს და კასტილიის დედოფალ იზაბელას კონსტანტინე II-ისგან წერილი და საჩუქრები, ასევე მეფის ზეპირი მითითებები გადასცეს, მაგრამ საპასუხოდ მხოლოდ მეგობრობის ზოგადი გარანტიები მიიღეს, რომლებიც არცერთი სამხედრო ალიანსით არ იყო განმტკიცებული.

კასტილიის დედაქალაქ ბურგოსიდან მღვდელმონაზონი ნილო რომისკენ გაემგზავრა, გაურკვეველი მიზეზების გამო, ზაქარიას თანხლების გარეშე.¹³ მისი ამოცანა იყო მისიის მეორე ნაწილის დასრულება: პაპისთვის წერილისა და საჩუქრების მიტანა ოსმალეთის წინააღმდეგ კოალიციის შექმნის იმედით. თუმცა, ელჩობის ეს ნაწილიც ვერ გამოვიდა ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობისკენ მოწოდებით. პაპმა ალექსანდრე VI-მ უგულვებელყო ანტიოსმალური კოალიციის შესახებ საუბარი და მისიის მთავარ მიზნად ეკლესიის გაერთიანების სურვილი მიიჩნია, ამიტომ მისი პასუხი ძირითადად ფლორენციის კრების გადაწყვეტილებების გაცნობას მიეძღვნა.

ამრიგად, ელჩობის მთავარი მიზნები ვერ იქნა მიღწეული. მიუხედავად იმისა, რომ მღვდელმონაზონი ნილო ორივე დანიშნულების ადგილას უსაფრთხოდ ჩავიდა და კეთილგანწყობილი დახვედრა

⁹ J. F. O' Callaghan, *The Last Crusade in the West: Castile and the Conquest of Granada. The Middle Ages*, Philadelphia, 2014, p. 176.

¹⁰ ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.)], თბილისი, 1984, გვ. 176-190, ##. 5-12.

¹¹ ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, გვ. 214-215, # 19; ე. მამისთვალიშვილი, ქართველები ფერარა-ფლორენციის კრებაზე (XIII- XV სს.), კადმოსი. ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი, 8 (2016), გვ. 250-268.

¹² ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში ((XIII-XVI სს.) გვ. 176-190, ## 5-12.

¹³ ე. მამისთვალიშვილი, "სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი - ხუცესი ნილო, გვ. 192.

მიიღო როგორც ესპანეთის კარზე, ასევე ვატიკანში, ოსმალების წინააღმდეგ ალიანსის შექმნა შეუძლებელი გახდა, როგორც ეს ქართლის მეფეს თავის წერილებში ჰქონდა ნაკარნახევი.

ნილოს საქართველოში დაბრუნების გზა ევროპაზე გადიოდა. სავარაუდოდ, ელჩობა უნგრეთისა და პოლონეთის გავლით ლიტვის დიდი საჰერცოგოს ნოვოგრუდოკში გადავიდა. იქიდან, მოსკოვის მიწების გვერდის ავლით, სავარაუდოდ, დნეპრის გავლით, ელჩობის წევრებმა შავ ზღვას მიაღწიეს და შემდეგ გემით იერუსალიმში გაემგზავრნენ, საიდანაც უკვე ნაცნობი მარშრუტით თბილისამდე ჩავიდნენ. ლიტვის დიდი საჰერცოგოს გავლით კავკასიამდე ხანგრძლივი მოგზაურობა შეიძლება აიხსნას იმით, რომ უკან დაბრუნებისას ელჩებს უნგრეთისა და პოლონეთის გავლით მოუწიათ მგზავრობა. იმ დროს, 1490-იან წლებში, ამ მეზობელ სახელმწიფოებს ხელმძღვანელობდნენ ძმები, კაზიმირ IV იაგელონის ვაჟები: ვლადისლავი უნგრეთსა და ბოჰემიაში, იოანე I ალბერტი პოლონეთში და ალექსანდრე ლიტვაში. ისინი, როგორც ზღაპარში, საელჩოს კორტეჟს აღმოსავლეთ სლავურ მიწებზე¹⁴ სულ უფრო და უფრო ღრმად შეჰყავდათ.

ეგვიპტეში ქართლის მეფის ელჩობისგან განსხვავებით, საიდანაც არცერთი დოკუმენტი არ შემორჩენილა, ესპანეთსა და რომში ქართველი ელჩების მოგზაურობისგან დიპლომატიური მიმოწერის სრული ნაკრებია შემორჩენილი, მათ შორის როგორც ქართველი მეფის წერილები, ასევე პასუხები. მხოლოდ ერთი დოკუმენტი - კონსტანტინე II-ის შეტყობინება პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი - დღემდე უცნობი დარჩა და ამიტომ, მუდმივად კითხვებს ბადებდა მეცნიერებში. მაგრამ, ეს დოკუმენტი არმოჩნდა მესამე მხარის - ლიტველი დიპლომატების - ჩარევის წყალობით საქართველოს ელჩობის საქმეებში.

3. საქართველოს ელჩობა ნოვოგრუდოკში

რა მოტივებიც არ უნდა ჰქონოდა მღვდელმონაზონ ნილოს უკან დასაბრუნებელი გზის არჩევისას, 1496–1497 წლებში, ესპანეთისა და რომის დატოვების შემდეგ, საქართველოს ელჩობა ნოვოგრუდოკში აღმოჩნდა, რომელიც თბილისისკენ მიმავალი მარშრუტიდან შორს მდებარეობდა. ნილოს ლიტვის დიდი საჰერცოგოს დედაქალაქში ყოფნას მოწმობს ვატიკანში შენახულ რწმუნებათა სიგელის ასლზე ნილოს მიერ დატოვებული შენიშვნა: “Hic orator in reditu suo de Urbe fuerat in Nowogrodek Lithuanie apud Alexandrum Regem Polonie”¹⁵ („ეს ელჩი, ქალაქიდან დაბრუნებისას, ლიტვის ნოვოგრუდოკში, პოლონეთის მეფის, ალექსანდრეს კარზე იმყოფებოდა“). როგორც ვ. ა. ვორონინმა დამაჯერებლად აჩვენა, ეს ჩანაწერი 1501 წელს, რომში მისიით ყოფნისას, ლიტვის ელჩმა ერანზიმუს ჩოლეკმა (ვიტელიუსმა) გააკეთა, რომელიც 1497 წლის იანვარში დიდ ჰერცოგ ალექსანდრესთან ერთად ქართველი ელჩების აუდიენციას ეხმარებოდა¹⁶.

ჩანაწერში მითითებულია, რომ მღვდელმონაზონმა ნილომ ნოვოგრუდოკში აუდიენცია მიიღო ლიტვის დიდ ჰერცოგ ალექსანდრესთან (რომელიც 1501 წელს პოლონეთის მეფე გახდა), რაც ლიტვის

¹⁴ В.А. Варонін, “Асманская пагроза і першыя кантакты Вялікага Княства Літоўскага з Грузіяй [Varonin V. A., The Ottoman Threat and the First Contacts of the Grand Duchy of Lithuania with Georgia]”, Палітычная гісторыя. Беларускі гістарычны часопіс [Political History. Belarusian Historical Journal], 11 (2018), p. 10

¹⁵ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis, deprompta collecta ac serie chronologica disposita, ab Augustino Theiner, vol.2: Ab Ioanne pp. XXIII usque ad Pium pp. V, 1410–1572, Romae, 1861, p. 261, no 289.*

¹⁶ Варонін, “Асманская пагроза [Varonin, The Ottoman Threat]”, p. 9.

დიპლომატიის ინტერესზე მეტყველებდა ევროპაში შორეული საქართველოს ელჩობის შედეგებიდან გამომდინარე. ლიტვის დიდი ჰერცოგის კანცელარიაში შესრულებული დიპლომატიური დოკუმენტების შემორჩენილი თარგმანები კიდევ უფრო დამაჯერებლად საუბრობენ მის ინტერესზე საქართველოს საქმეებით.

მართლაც, რაც არ უნდა შორს ყოფილიყო საქართველოდან, ლიტვის დიდ ჰერცოგს სურდა ოსმალეთის იმპერიასთან დაკავშირებული ყველა მოვლენის შესახებ ინფორმაცია ჰქონოდა¹⁷. ამან ლიტველი დიპლომატები აიძულა, მოემიათ იმ დოკუმენტების ასლები, რომლებიც დალუქული არ იყო. სავარაუდოდ, ამ ინტერესის გამო, კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ის მიერ მოსკოვის დიდი თავადის, ივანე III-ისადმი გაგზავნილი წერილის (1491 წ.) შემოკლებული ვერსია შემონახულია საცავში, რომელიც მოიცავს სმოლენსკში¹⁸ დაცულ მიტროპოლიტის სიგელების კრებულს. იგივე ინტერესი ხსნის ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის ესპანეთის დედოფლისა და პაპისადმი გაგზავნილი ორი წერილის თარგმანს, რომელიც დასრულდა ნოვოგრუდოკში 1496 წელს და შემონახულია ლიტვის დიდი საჰერცოგოს ხელნაწერების ტრადიციაში.

ქართლის მეფის წერილების თარგმნა მხოლოდ მაშინ შეიძლებოდა, როდესაც ელჩობა სახლში ბრუნდებოდა. მართლაც, დედოფალ იზაბელასა და პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილ წერილებში მეფე კონსტანტინე II განსაკუთრებით ხაზს უსვამს, რომ ელჩები დალუქულ წერილებს ატარებენ და სწორედ ამ ხელუხლებელი სახით უნდა მიიღონ ისინი ადრესატებმა, რათა საიდუმლო მიმოწერა არ გამხდარიყო ცნობისმოყვარე და მტრულად განწყობილი თვალისთვის ხელმისაწვდომი: „ჩვენი სულიერი მამა... დალუქული წერილებით გავაგზავნეთ... რადგან გზაში ბევრი მტერია“ («послали есмо духовника своего ... з листми запечатаными ... того ради, што суть на пути врази мнози») ¹⁹. ამრიგად, ამ დოკუმენტების წაკითხვა ევროპისკენ მიმავალ გზაზე არავის შეეძლო. სხვა საკითხი იყო დაბრუნების შემდეგ მღვდელმონაზონ ნილოს ქართლის მეფესთან დალუქული პასუხები ჰქონდა ჩამოტანილი, რომელთა წაკითხვა და თარგმნა შეუძლებელი იყო, კონსტანტინე II-ის წერილებისგან განსხვავებით, რომლებიც უკვე გახსნილი იყო. უცნობია, თუ როგორ მოახერხეს სტუმართმოყვარე ლიტველებმა ნილოს დარწმუნება, რომ თარგმანისთვის მიმოწერის პირველი ნაწილი გადაეცა, თუმცა, ლიტვის დიპლომატიის წარმატებების წყალობით, ჩვენ გვაქვს შესაძლებლობა გავეცნოთ კონსტანტინე II-ის წერილებს.

4. 1495–1497 წლების ელჩობის დოკუმენტები

ამრიგად, ევროპაში საქართველოს საელჩოსთან დაკავშირებული დოკუმენტების ნაკრები სხვა-დასხვა ენაზე და სხვადასხვა ქვეყანაშია შემონახული. მოდით ჩამოვთვალოთ მღვდელმონაზონ ნილოს ელჩობასთან დაკავშირებული დიპლომატიური დოკუმენტები:

1) ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის წერილი კასტილიის დედოფალ იზაბელასადმი (1495 წლის 10 მარტი), თარგმნილი რუსულ ენაზე. თარგმანი შემონახულია ლიტვის მეტრიკის ნაწილად.²⁰

¹⁷ Varonin, “Асманская пагроза [Varonin, The Ottoman Threat]”, p. 4.

¹⁸ Smolensk Museum-Reserve, inv. 9907, ff. 216r–216v.

¹⁹ Lietuvos Metrika. Knyga no 5 (1427–1506) [Lithuanian Metrica. Book 5 (1427–1506)], pratarinė bei komentarus paraše E. Banionis [preface and comment. by E. Banionis], Vilnius, 2012, p. 398

²⁰ Lietuvos Metrika. Knyga no 5 [Lithuanian Metrica. Book 5], pp. 397–398, no 587. Later, corrupted copies of the letter have also survived: ი. ცინცაძე, მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV–

2) ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის წერილი პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი ([1495 წლის მარტი]), თარგმნილი რუსულ ენაზე. თარგმანი დაცულია სმოლენსკის მიტროპოლიტის ქარტიების კრებულში (სმოლენსკის საცავი)²¹.

3) მეფე ფერდინანდ II-ის და დედოფალ იზაბელას პასუხი ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ისადმი, (1495 წლის 30 ივლისი), ლათინურად. წერილის ასლი ინახება ესპანეთის არქივში²².

4) პაპ ალექსანდრე VI-ის პასუხი ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ისადმი (1496 წლის 8 ივნისი), ლათინურ ენაზე. წერილის ასლი ვატიკანის არქივშია დაცული²³.

5) ფლორენციის კრების რეზოლუციები, გაგზავნილი პაპ ალექსანდრე VI-ის მიერ ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ისადმი (1496 წლის 8 ივნისი) წერილთან ერთად, ლათინურ ენაზე. რეზოლუციების ასლი ვატიკანის არქივშია დაცული²⁴.

6) პაპ ალექსანდრე VI-ის ელჩ ნილოს რწმუნებათა სიგელები (1496 წლის 8 ივნისი), ლათინურ ენაზე. რწმუნებათა სიგელების ასლი ვატიკანის არქივშია დაცული²⁵.

კონსტანტინე II-ის ელჩობასთან დაკავშირებულ ესპანურ დოკუმენტებზე დიდი სამუშაო ე. ხინტიბიძემ²⁶ ჩაატარა. პაპისგან გამოსული 25 დოკუმენტი უკვე მეცხრამეტე საუკუნეში იყო რედაქტირებული. დოკუმენტების მთელი კომპლექსიდან მხოლოდ კონსტანტინე II-ის რომის პაპისადმი გაგზავნილი წერილის ასლი, რომელიც სმოლენსკის კრებულშია დაცული, დღემდე უცნობი დარჩა. ეს წერილი მოკლედ ახსენა გ. ვ. სემენჩენკომ ხელნაწერის შინაარსის შესახებ კომენტარებში: „ალექსანდრეს გრ[ამოტას] გვერდით (საც. 216v–218v) SoKM9907 შეიცავს კიდევ ერთ დოკუმენტს, რომელიც დაკავშირებულია საქართველოსთან და, სავარაუდოდ, იმავე კოლექციიდანაა: ქართლის მმართველის, კონსტანტინეს (1479–1505 წლებში) ელჩის, რომის პაპის (ალექსანდრე VI?)სადმი მიწერილი რწმუნება²⁷. შენიშვნა, რომელიც არც თუ ისე ზუსტი იყო და შემთხვევით გაკეთდა საქართველოს შესწავლასთან სრულიად დაუკავშირებელ ნაშრომში, მკვლევარებისთვის შეუმჩნეველი

XVII სს.) [J. Cincadze, Historical Materials Concerning Polish-Georgian Diplomatic Relations from the 15th to the 17th Century], Tbilisi, 1966, pp. 73–80; S. Jaśkowski, D. Kołodziejczyk, P. Mnatsakanyan, Stosunki dawnej Rzeczypospolitej z Persją Safawidów i katolikosatem w Eczmiadzynie w świetle dokumentów archiwalnych [The Relations of the Polish-Lithuanian Commonwealth with Safavid Iran and the Catholicosate of Etchmiadzin in the light of archival documents], red. naukowa i wstęp D. Kołodziejczyk [ed. and introduction by D. Kołodziejczyk], Warszawa, 2017, p. 10.

²¹ Smolensk Museum-Reserve, inv. 9907, ff. 216v–218r.

²² Documentos sobre relaciones internacionales de los reyes católicos, ed. prep. por A. de la Torre, vol. 5: 1495–1497, Barcelona, 1965, pp. 114–115, no 172.

²³ Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, vol. 2, pp. 258–259, no 287.

²⁴ Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, vol. 2, pp. 259–261, no 288.

²⁵ Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, vol. 2, pp. 261, no 289

²⁶ E. Khintibidze, “Negotiations between the Georgian and Spanish kings at the end of the fifteenth century”, in: Jews, Christians and Muslims in the Mediterranean World After 1492, ed. A. Meyuhas Ginio, London, 1992, pp. 78–85

²⁷ Русский феодальный архив XIV–первой трети XVI века [Russian Feudal Archive of the 14th–First Third of the 16th Centuries], part 3, ed. by А. И. Плигузов, Г. В. Семенченко, Л. Ф. Кузьмина [A. I. Pliguzov, G. V. Semenchenko, L. F. Kuzmina], Moscow, 1987, p. 628

დარჩა. ამასობაში, შემთხვევითი არ არის, რომ წერილის ასლი სპეციალურად სმოლენსკის კრებულშია შემონახული. ის ხელნაწერში მოთავსებულია კახეთის მეფის, ალექსანდრე I-ის მიერ მოსკოვის დიდი ჰერცოგის, ივანე III-ისთვის გაგზავნილი კიდევ ერთი ქართული წერილის გვერდით, რომელიც ევროპის საელჩომ ქართლი დატოვა რამდენიმე წლით ადრე. ამგვარად, ლიტვის დიდი საჰერცოგოს ხელნაწერ ტრადიციაში, რომლის ნაწილიც 1514 წლამდე სმოლენსკი იყო, შემორჩენილია სამი უმნიშვნელოვანესი დიპლომატიური დოკუმენტი, რომლებიც ქართული მიწების საგარეო პოლიტიკას ადასტურებენ. ეს გვაძლევს, რომ პაპისადმი ამ აქამდე უცნობი წერილის კომენტარებისას ლიტურჯაში შეგროვებული დოკუმენტების მთელ კომპლექსს მივმართოთ.

5. სმოლენსკის კრებული

მეფე კონსტანტინე II-ის პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი გაგზავნილი წერილის ძველ რუსულ ენაზე თარგმანს მკვეთრად გამოხატული რუთენული ნიშნები აქვს. ესენია მეთხუთმეტე საუკუნეში ლიტვის დიდი საჰერცოგოს კანცელარიული ენისთვის დამახასიათებელი ლექსიკური თავისებურებები: «лѣпшеньепопѣды» („საუკეთესო გამარჯვება“), «з листъми» („წერილებით“), «пилностию» („გულმოდგინედ“), „мешкати“ („გადადება“). ამას შეიძლება დაემატოს *v*-თი ჩანაცვლება *y*-თი და პირიქით: «вчини» („გაერთიანებული“), «усхотятъ» („მათ სურთ“), ასევე ზოგიერთი სინტაქსური კონსტრუქცია, როგორცაა: «писал есми до госпожи» („გაგზავნილია ქალბატონთან“), «вослали есмо ... до салътана“ („გაგზავნილია სულთანთან“). ასეთი მაგალითები ადასტურებს, რომ თარგმანი რეალურად ლიტვის დიდ საჰერცოგოში შესრულდა, სავარაუდოდ, ნოვოგრუდოკში, სადაც ელჩები უკან დაბრუნებისას ჩერდებოდნენ. ეს ასევე ადასტურებს, რომ სმოლენსკის სიგელების კოლექცია მოიცავდა არა მხოლოდ მოსკოვის მიტროპოლიტების კანცელარიის დოკუმენტებს, არამედ სხვა წყაროებიდან აღებულ ტექსტებსაც, მათ შორის ნოვოგრუდოკიდან წარმოშობილ ტექსტებსაც.

როგორც ა. ი. პლიგუზოვმა და გ. ვ. სემენჩენკომ აჩვენეს, სმოლენსკის ხელნაწერს საერთო ფუძე აქვს სხვა - მოსკოვის მიტროპოლიტების საქმიანობასთან დაკავშირებული სიგელების მიტროპოლიტურ კრებულთან, რომელიც 1470-იანი წლებიდან არის შეგროვებული (უახლესი დოკუმენტი 1473 წლით თარიღდება)²⁸. მიტროპოლიტის კოლექციისთვის საერთო თავების ნაკრების შემდეგ, სმოლენსკის ხელნაწერი შეიცავს რამდენიმე პატრისტიკულ და ანტილათინურ ნაშრომს, კონსტანტინეს შემოწირულობას²⁹ და რიგ წერილებსა და აქტებს. ეს ტექსტები მიუთითებს აქტების კრებულზე მიმდინარე მუშაობაზე, თითქმის ყველა დამატებითი დოკუმენტით, რომელიც ლიტვის დიდ საჰერცოგოს ეხება. ქართლის მეფის წერილის უშუალოდ გვერდით არის წერილების კრებული კიევის სამი მიტროპოლიტის - მაკარი I ქიორტის, იოსებ ბოლგარინოვიჩის და იონა II-ის³⁰ 1497–1503 წლებში დანიშვნის შესახებ, რასაც მოჰყვება კიევის მიტროპოლიტ მისაილის წერილი პაპ სიქსტუს IV-ისადმი, ფლორენციის კავშირის აღიარების შესახებ, გაგზავნილი 1476 წელს³¹. როგორც ჩანს, დოკუმენტების უმეტესობა

²⁸ Русский феодальный архив [Russian Feudal Archive], part 3, pp. 627–628.

²⁹ The text of the Donation of Constantine belongs to the 2nd version according to the classification of T. I. Afanasyeva.

See: Т. И. Афанасьева, “Donatio Constantini в славянских переводах XIV–XV вв.: к проблеме их датировки и локализации [T. I. Afanasyeva, The Donatio Constantini in Church Slavonic Translations of the 14th–15th Centuries: toward the Problem of their Dating and Localization]”, *Slověne*, 8.1 (2019), pp. 109–133.

³⁰ Русский феодальный архив [Russian Feudal Archive], part 3, pp. 633–639, # 20–22.

³¹ Н. Заторский, “Послання Мисаїла за Смоленським списком [N. Zatorsky, Misail’s Letter according to the Smolensk Manuscript]”, *Український археографічний щорічник [Ukrainian Archeographic Yearbook]*, 2013, pp. 401–428.

თარიღდება მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლოდან მეთექვსმეტე საუკუნის დასაწყისამდე და დაკავშირებულია როგორც დიდი ჰერცოგის კანცელარიის, რომელიც მდებარეობს ნოვოგრუდოკში (ქართული წერილი), ასევე მიტროპოლიტის (ყველა სხვა დოკუმენტი) საქმიანობასთან. მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლოს ნოვოგრუდოკი იყო ლიტვის დიდი საჰერცოგოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური ცენტრი და კიევის მიტროპოლიტების მუდმივი რეზიდენცია. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ მთელი კომპლექსი გადამუშავდა და დაემატა ნოვოგრუდოკის კოლექციას მეთექვსმეტე საუკუნის პირველ ათწლეულში, იმის გათვალისწინებით, რომ ყველაზე ახალი დოკუმენტი 1503 წლით თარიღდება.

ამ ვარაუდს ეწინააღმდეგება საქართველოს მეფის, ალექსანდრე I-ის, მოსკოვის დიდი ჰერცოგის, ივანე III-ისადმი 1491 წლით დათარიღებული წერილი. ამ თარგმანის ძველი რუსული ენა არ შეიცავს რუსულ ნიშნებს, რაც უდავოდ მიუთითებს იმაზე, რომ წერილი ითარგმნა იქ, სადაც გაიგზავნა, ანუ მოსკოვში. ამ შემთხვევაში, საიდუმლოდ რჩება, თუ როგორ მოხვდა წერილი მოსკოვიდან ლიტვაში შექმნილ კოლექციაში 15 ან 20 წლის შემდეგ.

სმოლენსკის ხელნაწერის შექმნის ზუსტი დრო და ადგილი უცნობია, მაგრამ შესაძლოა, ჭვირნიშნებით ის 1510-იანი ან 1520-იანი წლების ბოლოთი დათარიღდეს, ანუ უფრო გვიანდელი დროით, ვიდრე მასში შემავალი დოკუმენტებია. ამ მონაცემების შეჯერების მცდელობისას, გ. ვ. სემენჩენკომ ივარაუდა, რომ ხელნაწერი სმოლენსკში 1514 წლის შემდეგ შეიქმნა, როდესაც ქალაქი მოსკოვის ჯარებმა აიღეს და ამ მიზეზით კოდექსი შეიცავდა როგორც ლიტვურ, ასევე მოსკოვურ მასალას. თუმცა, 1514 წლის შემდეგ, სმოლენსკში საეპისკოპოსო კათედრა გაუქმდა, ეპისკოპოსი ბარსანუფიუსი კი გადასახლეს, ამიტომ ძნელი წარმოსადგენია, რომ სმოლენსკში მწიგნობრებს კვლავ ჰქონოდათ ნოვოგრუდოკის მასალებზე წვდომის შესაძლებლობა.

ქართლის მეფის პაპისადმი მიწერილ წერილში, მთარგმნელის შეცდომების გარდა (რომლებზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ), მწიგნობრის მრავალი შეცდომაც შეიძლება აღმოვაჩინოთ, რომელსაც ან ასოები ურევია, ან ზოგჯერ სიტყვაც არ ესმოდა. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ მწიგნობარს, რომელიც მიჩვეული იყო ლიტერატურულ ნახევარუნციალურ (პოლუუსტავის) დამწერლობას, მთარგმნელის დაუდევარი ჩანაწერებიდან უნდა გადაეწერა, რომლებიც ცუდად წასაკითხი სასულიერო კურსივით (სკოროპისი) იყო დაწერილი. აქტების კრებულზე მუშაობა მეთექვსმეტე საუკუნის პირველი ათწლეულით უნდა დათარიღდეს და ნოვოგრუდოკში იყოს ლოკალიზებული, რადგან სწორედ იქ იყო სმოლენსკის ხელნაწერში გადაწერილი ორიგინალი დოკუმენტები. მოსკოვის დიდი ჰერცოგისადმი გაგზავნილი წერილის გადამუშავებული ვერსიის (რომელიც ქვემოთ იქნება განხილული) ტექსტებს შორის არსებობა შესაძლოა აიხსნას ლიტვის დიპლომატიის წარმატებებით, რომელსაც ელჩების მიერ შენახულ დოკუმენტებზე წვდომის მოპოვების შესაძლებლობა ჰქონდა. შეუძლებელია დანამდვილებით მიუთითოთ ადგილი, სადაც შეიქმნა სმოლენსკის მუზეუმ-ნაკრძალში ამჟამად დაცული ხელნაწერი. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ კოდექსი სმოლენსკში ალყის დროს ან ქალაქის აღებისთანავე გადაიწერა, არა მხოლოდ განადგურებულ ქალაქში არსებული ვითარების გათვალისწინებით, რაც წიგნების გადაწერას ხელს არ შეუწყობდა, არამედ დოკუმენტების კრებულში სმოლენსკთან პირდაპირ დაკავშირებული მასალების არარსებობის გათვალისწინებით. უფრო სავარაუდოა, რომ ხელნაწერი ნოვოგრუდოკში მომზადდა და იქიდან სმოლენსკში ჩავიდა. ეს შეიძლება მომხდარიყო არა მხოლოდ მეთექვსმეტე საუკუნეში, არამედ გაცილებით გვიანაც, მათ შორის მეჩვიდმეტე საუკუნეში, როდესაც ქალაქის კონტროლი მოსკოვის სახელმწიფოდან პოლონეთ-ლიტვის თანამეგობრობაში გადავიდა და უკან დაბრუნდა. კოდექსის მოსკოვის სახელმწიფოში დაგვიანებულ ჩასვლას ირიბად ადასტურებს

მეთექვსმეტე საუკუნის მოსკოვის ხელნაწერ ტრადიციაში მისგან ნასესხები ტექსტების არარსებობა, როდესაც ასეთი კრებულების მიმართ ინტერესი დიდი იყო³².

6. დოკუმენტში მოცემული თარიღები

ძველ რუსულ ენაზე თარგმანში ცნობილი დოკუმენტებიდან თარიღები შემონახულია კახეთის მეფის მიერ ივანე III-ისადმი მიწერილ წერილში და ქართლის მეფის ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილ წერილში. ორივე შემთხვევაში ამ თარიღებმა მკვლევარებში კითხვები გააჩინა. ივანე III-ისადმი მიწერილ წერილში მხოლოდ წლისა და თვის ათეულები და ერთეულებია დასახელებული: „დაწერილია ოთხმოცდამეერთე წელს, იანვარში“ («писана лета девятыдесят перваго генваря»), რამაც დოკუმენტის რედაქტორებს ეჭვის ქვეშ დააყენა, ქრონოლოგია სამყაროს შექმნიდან (ბიზანტიური ხანა) მოდის თუ ქრისტეს შობიდან (ჩვენი წელთაღრიცხვა)³³. ქართლის მეფის წერილთან შედარებით, ვხედავთ, რომ დიპლომატიურ მიმოწერაში ქართველი მმართველები ქრისტეს შობიდან ქრონოლოგიას იყენებდნენ, ამიტომ კახეთიდან მოსკოვში ელჩობა, უეჭველად, 1491 წლით უნდა დათარიღდეს.

ელჩობა ნიკონის ქრონიკაში იმავე წლით არის მოხსენიებული: „იმავე ზამთარში, დიდ ჰერცოგთან იბერთა ქვეყნიდან პრინცი ალექსანდრესგან მურატის სახელით ელჩი ჩავიდა“ («Тоя же зимы прииде посол к великому князю из Ыверския земли от князя Александра, именем Мурат»)»³⁴.

კონსტანტინე II-ის დედოფალ იზაბელასადმი მიწერილი შეტყობინების დათარიღება, რომელიც თარგმანში მხოლოდ ლიტვის მეტრიკის ნაწილად არის ცნობილი, დიდი ხნის განმავლობაში შეცდომაში აყენებდა მეცნიერებს, რომლებიც კირილიცას 1465 წელს წლის აღსაწერად გამოყენებულ ციფრებს კირილიცას ასახელებდნენ. რადგან ეს დათარიღება ისტორიულ ჩანაწერს ეწინააღმდეგება, მეცნიერებმა დიდი ძალისხმევა დახარჯეს იმის ასახსნელად, თუ რატომ უნდა ყოფილიყო წერილის რეალური თარიღი 1495 წელი. ამ შემთხვევაში, თარიღში ბოლოსწინა ასო წაკითხეს, როგორც ჰ და გადამწერის შეცდომად ჩაითვალა, რადგან ამ ასოს რიცხვითი მნიშვნელობა 60 აქვს. თუმცა, ლიტვის მეტრიკა შეცდომას არ შეიცავს, არამედ თარიღში ბოლოსწინა ასო არის არა ჰ, არამედ ც.

ეს ასო, რომელიც კირილიცაში არ გამოიყენება, კირილიცულ ციფრებში 90 რიცხვის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა. ლიტვის დიდ საჰერცოგოში 90-დან ც-მდე რიცხვის აღნიშვნა მეთხუთმეტე და მეთექვსმეტე საუკუნეების განმავლობაში შენარჩუნდა³⁵, ხოლო მოსკოვის სამთავროს ხელნაწერებში

³² For a review of the copies of the metropolitan collection of charters created in the sixteenth century, see: Русский феодальный архив XIV–первой трети XVI века [Russian Feudal Archive of the 14th–First Third of the 16th Centuries], part 1, ed. by А. И. Плигузов, Г. В. Семенченко, Л. Ф. Кузьмина [A. I. Pliguzov, G. V. Semenchenko, L. F. Kuzmina], Moscow, 1986, pp. 9–18.

³³ Русский феодальный архив [Russian Feudal Archive], part 2, p. 238, # 71.

³⁴ Полное собрание русских летописей [Complete Collection of Russian Chronicles], vol. 12: Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью (продолжение) [The Chronicle Collection Called the Patriarch’s or Nikon’s Chronicle (Continuation)], Moscow, 2000, p. 232.

³⁵ An example of a similar research error is the donation note in the Apostle with Commentaries of Alexander Soltan, which for a long time was dated by researchers to 1462, although in fact it dates to 1492. Other examples of errors associated with the incorrect reading of the coppa are given by С. Ю. Темчин, “Послесловие к четьему апостолу 1183 года монаха Исаии в супрасльском списке Матвея Десятого 1502–1507 годов [S. Yu. Temchin, The Afterword of the

სიმბოლო გრაფიკულად მსგავსი ასო ყ-ით შეიცვალა. ამგვარად, ლიტვური მეტრიკის ნაწილის სახით, წერილი 1495 წლით თარიღდება და შეცდომას არ შეიცავს.

7. სმოლენსკის კრებულში ტექსტების შემოკლება

კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ის წერილი მოსკოვის დიდი თავადის ივანე III-ისადმი ცნობილია როგორც მოსკოვის მიტროპოლიტის სიგელების კრებულიდან, რომელიც შინაარსის მხრივ ყველაზე სრულყოფილია (SHM, Sin. 562), ასევე სმოლენსკის კრებულში. ორი ხელნაწერის ტექსტის შედარება აჩვენებს, რომ სმოლენსკის კრებულში შემდგენელმა მნიშვნელოვნად შეამოკლა მისი ტექსტი. მან გამორიცხა ივანე III-ის სადიდებელი ეპითეტების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომლებიც მეფე ალექსანდრე I-მა არ დაუზოგა, ამოიღო ეტიკეტის ცნობა კახეთის მეფის კარგი ჯანმრთელობისა და მოსკოვის დიდი თავადის ჯანმრთელობის გამო სიხარულის გამოხატვის შესახებ და ასევე არ გადაწერა თარიღი შეტყობინების ბოლოს. ზოგადად, შემცირება თითქმის ექსკლუზიურად ეტიკეტის ფორმულებს შეეხო, წერილის ძირითად გზავნილზე გავლენის გარეშე. ამავდროულად, ლიტველმა გადამწერმა ვერ შეძლო ჩერქეზი ელჩების უჩვეულო სახელების სწორად რეპროდუცირება, რამაც მნიშვნელოვანი დამახინჯება გამოიწვია: « Дамияна к твоему порогу » („დამიანე თქვენს კართან“) – « Амина ка стоваему порогу » (დაზიანებული ტექსტი), «Хозе-Марума шекенца» („ჩეჩენი ხოსე-მარუმ“) – «Ахокма-Арома шеньца» (დაზიანებული ტექსტი).

სმოლენსკის ხელნაწერში კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ის წერილის გადაწერისას გაკეთებული აბრევიატურების გათვალისწინებით, არ არის გამორიცხული, რომ ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის წერილიც შემოკლებული იყო აქტების ამ ფორმალური კრებულისთვის. ამაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ პაპისადმი გაგზავნილი წერილი გაცილებით მოკლეა, ვიდრე ესპანეთის დედოფლისადმი გაგზავნილი მსგავსი შეტყობინება, რომელიც ლიტვის მეტრიკის ნაწილია და სადაც დოკუმენტების სრული ტექსტებია ჩაწერილი. პაპი ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილ წერილს აკლია ტექსტის ზოგიერთი საჭირო ფრაგმენტი, მაგალითად, შენიშვნა საქართველოს მეფის მიერ საელჩოსთან გაგზავნილ საჩუქრებზე. საჩუქრების დეტალური სია მოცემულია ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილი წერილის ბოლოს: „ჩვენ გამოგიგზავნეთ მცირედი საჩუქრები: ცამეტი ცხრაზე [ცალი] იეზდური კამკა³⁶, ორმოცი ზოლოტნიკის³⁷ ნახევარი დიდი მარგალიტი და ორი ცხრაზე ფოცხვერის [ბეწვი]“ (« послали есмо тебе невеликии поминки: тринадцать девятии камок яздинских, а полчетвертадцать золотников жемчугу великого, а две девяти рысеи »). მსგავსი სია, უდაოდ, პაპისადმი მიწერილ წერილშიც იყო, იმის

Monk Isaiah to the Apostle of 1183 in the Suprasl Manuscript of Matthew the Tenth of 1502–1507]”, in: Српско рукописно и печатно богослужбено наследство XII–XIX веков: Источниковедение и культурные связи [Serbian Manuscript and Printed Liturgical Heritage of the 12th–19th Centuries: Source Studies and Cultural Connections], Belgrade-Podgorica-Vilnius, 2021, pp. 15, 35.

³⁶ იაზდი ან იეზდი ირანის უძველესი ქალაქია, აბრეშუმის ქსოვის ცენტრი. კამკა აბრეშუმის, ფერადი, ნახატოანი ქსოვილია.. See: Словарь русского языка XI–XVII вв. [Dictionary of the Russian Language of the 11th–17th Centuries], issue 7, Moscow, 1980, p. 48

³⁷ ზოლოტნიკი - წონის საზომი ერთეული, რომელიც უდრის დაახლოებით რუსული ფუნტის 1/96-ს ან 4.226 გრამს. See: Словарь русского языка XI–XVII вв. [Dictionary of the Russian Language of the 11th–17th Centuries], issue 6, Moscow, 1979, p. 57.

გათვალისწინებით, რომ საპასუხო წერილში ალექსანდრე VI მადლობას უხდის საჩუქრებისთვის: „უსასრულო მადლიერებით თქვენი საჩუქრებისთვის, რომლებიც მადლიერებით მივიღეთ“ („habentesque serenitatem tuae gratias innumeras de suis oblationibus, quas admisimus libenter“)³⁸.

გარდა ამისა, ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილ წერილში მოცემულია ვრცელი ფრაგმენტი, რომელიც განიხილავს ქრისტიანული მიწების „უღმერთო აგარიანების“ მმართველობის ქვეშ და იგავების წიგნიდან ვრცელ ციტატას. წმინდა წერილებზე ასეთი მითითებები, უეჭველად, ასევე ძალიან შესაფერისი იქნებოდა პაპისადმი მიწერილ წერილში, მაგრამ ისინი არ არის შემორჩენილ ეგზემპლარში, რომელიც შეიცავს წერილის თარგმანს. ასევე, პაპისადმი მიწერილ წერილში არ არის თარიღი, რომელიც ტექსტის ბოლოს უნდა ყოფილიყო. შესაძლოა, ის გამორიცხული იყო სმოლენსკის ხელნაწერში, როგორც ეს მოხდა ივანე III-ისადმი მიწერილ წერილში თარიღის შემთხვევაში, რომელიც იმავე ხელნაწერშია გადაწერილი. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ პონტიფიკოსისადმი გაგზავნილი წერილის თარგმანი სმოლენსკის კრებულის მომზადების ეტაპზე შემოკლდა და წერილის მხოლოდ არსებითი ნაწილი იქნა გადაწერილი.

8. ორიგინალი ენა

მე-15 საუკუნის ბოლოს არცერთი ქართული დიპლომატიური წერილი არ შემორჩენილა იმ ენაზე, რომელზეც ისინი დაიწერა; ყველა მათგანი მხოლოდ მოსკოვსა და ლიტვაში შესრულებულ თარგმანებშია შემორჩენილი. ეს გვაფიქრებინებს, თუ რომელ ენაზე აწარმოებდნენ ქართველი მეფეები დიპლომატიურ მიმოწერას. დიდი ჰერცოგის, ივანე III-ისადმი მიწერილი წერილის გარდა, შეგვიძლია ვცადოთ ვუპასუხოთ კითხვას დასავლეთ ევროპასთან დიპლომატიური მიმოწერის ენის შესახებ. ცხადია, წერილები არ იგზავნებოდა ქართულ ენაზე, ამიტომ არჩევანი გვაქვს ბერძნულსა და ლათინურს შორის. ე. მამისთვალისმიერი მიიჩნევს, რომ ქართული დიპლომატიური მიმოწერა ბერძნულ ენაზე ტარდებოდა; ვ. ა. ვორონინიც იმავე აზრს იზიარებდა. სავარაუდოდ, ამ დასკვნის საფუძველი მთარგმნელის შეცდომა იყო, რომელმაც ელჩის საეკლესიო წოდების მითითება მისი სახელის ნაწილად მიიჩნია: ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილ წერილში კირნილოსი კორნელიუსად იქცა. თუმცა, სიტყვა „κπίος“, რომელიც ბერძნული წარმოშობისაა, ბიზანტიური რიტუალის ქრისტიანულ ეკლესიებში შეიძინა ტიტულის მნიშვნელობა, რომელიც თარგმანს არ საჭიროებდა და შესაბამისად, თანაბრად გამოიყენებოდა ბერძნულ, სლავურ, ქართულ და სხვა ტრადიციებში. ის ფაქტი, რომ მთარგმნელმა ვერ იცნო სიტყვა „კირ“-ი, მიანიშნებს, რომ წერილი დაწერილი იყო არა ბერძნულ ენაზე, არამედ სხვა ენაზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბერძნულიდან მთარგმნელს არ შეეძლო არ სცოდნოდა სიტყვა „კირ“, მაშინ როდესაც ლათინურიდან მთარგმნელს, რომელიც არ არის მიჩვეული ბიზანტიური რიტუალის მიხედვით საპატიო საეკლესიო ტიტულებს, შეიძლება არ ესმოდეს ლათინურ ტექსტში ჩასმული ბერძნული სიტყვა. ეჭვგარეშეა, ტიტული „კირი“, რომელიც სამეფო აღმსარებლის, ნილოს მაღალი წოდების მარჯვენებელია, ლათინურ ტექსტში თარგმანის გარეშე უნდა ყოფილიყო შემონახული.

გარდა ამისა, ქართველი მეფის ორი წერილი ერთსა და იმავე ენაზე უნდა ყოფილიყო დაწერილი. ე. ხინთიბიძე იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილი წერილი თავდაპირველად ლათინურად იყო დაწერილი: მკვლევარმა შენიშნა, რომ იზაბელას ტიტული რუსულ თარგმანში იმეორებს ლათინურ ფორმულას „rex et regina Castelle“ და მთარგმნელმა შეცდომა დაუშვა, როდესაც ბოლო სიტყვა Castille castellum-ად („ციხე“) წაიკითხა, რის შედეგადაც თარგმანში ფრაზა „ესპანური ქალაქის დედოფალი“³⁹ გაჩნდა.

³⁸ Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, vol. 2, p. 259.

³⁹ E. Khintibidze, “Negotiations between the Georgian and Spanish kings”, pp. 78–85.

ლათინურ ორიგინალზე კიდევ უფრო ნათლად მიუთითებს პაპისადმი მიწერილი წერილის მთარგმნელის შეცდომა. საქართველოს მეფე, პონტიფიკოსისადმი მიმართვისას, არაერთხელ ახსენებს დედოფალ იზაბელს და თითოეულ ასეთ ხსენებას თან ახლავს ერთი და იგივე დამახინჯებული წაკითხვა: „ელისაბედისა და ყველა ბრესის შესახებ“, „ის და ყველა ბრესი“, „ელისაბედისა და ყველა ბრესისადმი“, „თქვენს უწმინდესობასა და ყველა ბრესისადმი“. ცხადია, „ყველა ბრესი“ „ყველა ესპანელს“ ნიშნავს. ეს დამახინჯებული ინტერპრეტაცია მხოლოდ იბერიელების ლათინური სახელწოდებიდან - *hiber, eris* (III, მრავლობითი სახელწოდება -*es*) - შეიძლებოდა წარმოიშვას პირენეის ნახევარკუნძულზე მცხოვრები ხალხის აღსანიშნავად, რაც მთარგმნელს არ ესმოდა. გასაკვირი არ არის, რომ ნოვოგრუდოკში მთარგმნელი არ იცნობდა ესპანელების ამ არქაულ სახელს და ლათინური სიტყვა ორად გაყო: *hiberes* → *hi beres*, პირველი მარცვლი კი საჩვენებელ ნაცვალსახელად თარგმნა. შესაძლოა, თარგმანი „these bresi“ სტილისტურად არ შეესაბამებოდა მთარგმნელს და ამიტომ მან ის „all bresi“-თი შეცვალა, რაც ეტიკეტის ტერმინის „ყველა ქრისტიანის“ მსგავსია. ზუსტად ასე ითარგმნა მსგავსი პასაჟი კასტილიელი იზაბელასთვის მიწერილ წერილში: „ელისაბედს, ღვთის მიერ კურთხეული ესპანური ქალაქის [დედოფალს] და ყველა ქრისტიანს“. თუ ჩვენი ვარაუდი სწორია და დამახინჯებული გამოთქმა „all bresi“ კონსტანტინე II-ის პაპისადმი მიწერილი წერილის ლათინური ორიგინალიდან *hiberes*-დან მომდინარეობს, მაშინ ესპანელებისთვის იბერებად მოხსენიება მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლოსთვის უდავო ანაქრონიზმია. ეს ტერმინი ფართოდ გამოიყენებოდა ანტიკური და ადრეული ქრისტიანი ავტორების მიერ, რომლებიც ვარაუდობდნენ ორი იბერიის - დასავლეთის (პირენეის ნახევარკუნძულზე) და აღმოსავლეთის (კავკასიაში) საერთო წარმოშობას. თუმცა, მეთხუთმეტე საუკუნისთვის სახელი „იბერები“ თითქმის აღარ გამოიყენებოდა ესპანელებისთვის და, შედეგად, ესპანელებისა და ქართველების საერთო წარმოშობის შესახებ თეორიები აღარ იპყრობდა ყურადღებას. თუმცა, მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლოს ასეთი თეორიები კვლავ ცნობილი იყო საქართველოში, მაგალითად, ათონის მთაზე ივერონის მონასტრის წინამძღვრის, გიორგი მთაწმინდელის (მეთერთმეტე საუკუნე) „იონანესა და ევთიმეუსის წმინდა მთის ცხოვრებიდან“⁴⁰.

9. ორი წერილი – ორი მთარგმნელი

დედოფალ იზაბელასა და პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილ წერილებს ბევრი საერთო აქვთ. ეს გასაკვირი არ არის, რადგან ისინი მომზადდა იმავე საელჩოში და, ცხადია, ორივე ტექსტი დაწერილი იყო ერთი და იგივე ქართველი დიპლომატების მიერ. შედეგად, ორ წერილში არის სიტყვასიტყვითი გამეორება: „ჩვენ გავგზავნეთ ივერონონი და ჩვენი სულიერი მამა კორნელიუსი ეგვიპტის სულთანთან კაიროში“ («*послали есмо священноинока и духовника нашего Корнила колтану египетскому до Кария*», ჩვენმა სულიერმა მამამ, იზ)“ - («*священноинока и духовника нашего ... кир Нила вослали есмо посло[м]ъ до салътана египѣтскаго до Кария*», ალ)⁴¹; „როცა დაბრუნდა ეგვიპტიდან“ («*как возвратился он от Египта*», Iz) „როცა დაბრუნდა ეგვიპტიდან“ («*как възрат[и]лъся от Египта*», Al); „ჩვენ გავიგეთ თქვენი მეფობის გამარჯვებების შესახებ და დიდად ვიხარეთ“ («*слышали есмо победы царствия твоего и велми радовалися есмо*», Iz) – „გამიხარდა ამის და მისი გამარჯვებების მოსმენა“ («*радовахся и тѣ же слы пошаш и еѣ*»); „გამარჯვება უღმერთო ჰაგარიანებზე“ («*победы на безбожныя агараны*», Iz) – „გამარჯვებები და

⁴⁰ Э. Габидзашвили, Н. Н. Крашенинникова, „Георгий Святогорец [E. Gabidzashvili, N. N. Krasheninnikova, George of the Holy Mountain]“, in: Православная энциклопедия [Orthodox Encyclopedia], vol. 11, Moscow, 2006, pp. 75–78

⁴¹ აქ და ქვემოთ წყაროს შემოკლებული სახით მივუთითებთ: Iz – წერილი დედოფალ იზაბელასადმი, Al წერილი პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი.

სიმაძავე უღმერთო და უკანონო ჰაგარიალების წინააღმდეგ“ («побѣды и мужество на бѣз[н]ожных незаконных агарянь», ალ); „ჩვენ გავგზავნეთ ჩვენი სულიერი მამა ... წერილებით“ («послали есмо духовника своего ... з листми», Iz) – „მე გავაგზავნე ჩვენი ... სულიერი მამა წერილებით“ („послал есми ... нашего духовника з листьми“, ალ); „ჩვენ ყოველთვის გვტანჯავს უღმერთო სპარსელები“ («всегда мучими есмо от безбожных персь», იზ) – „ჩვენ ყოველთვის გვატანჯავს უღმერთო სპარსელები“ («мы всегда от безъбожных персь мучими есмо», ალ); „ვინაიდან გზაში ბევრი მტერია“ («того ради, што суть на пути врази мнози», იზ) – „რადგან გზაში ბევრი მტერია“ («понеже на пути суть врази мнози», ალ); „ისინი სამ მოთხოვნას გვაყენებენ: ან დიდი, განუზომელი ხარკი გადაგვიხადეთ, ან იბრძოლეთ ჩვენ წინააღმდეგ, ან მოექციეთ ჩვენს რწმენაზე“ («три прошения просяты в нас: моитხოვс: ან გადაგვიხადოთ დიდი, განუზომელი ხარკი, ან იბრძოლეთ ჩვენ წინააღმდეგ, ან მოიქცეთ ჩვენს რწმენაში“ («три прошения просяты в нас: სხვა გამონათქვამები ორ დოკუმენტში ძალიან ახლოსაა. შესაძლებელია დიპლომატიური კორესპონდენციის ავტორებმა განსხვავებულად ჩამოაყალიბონ ეს ფრაზები, თუმცა თარგმანის პროცესში შესაძლოა გამოჩნდეს სხვადასხვა ფორმულირებებიც: „ჩვენ დიდად ვხარობთ ამის გამო და ვადიდებთ ჩვენს ყოვლისშემძლე ღმერთს“ („велми тому радуемся и славу возсылаем всесилному Богу) – „დიდი მადლობა“ და „მადლობა ღმერთს“. («велми о том есми възвеселился и б[ла]годарих Бога», Al); „წადი კონსტანტინოპოლის წინააღმდეგ, ნუ დაყოვნებ... უფალმა ღმერთმა შეასრულოს შენი სურვილი“ («поедь на Царьград, а не взленися, ... Господь Бог да исполнить желание твое», Iz) – „შენ იმუშავებ ბევრს, წადი და ჩვენი ღმერთი მოაწყობს მას და გამარჯვებას მისცემს ჩვენს მტრებს“ («дайте труд, двигньтеся, а Богъ нашъ дасть управитель на альния и побѣ», ასე რომ არ იყო. ორიგინალში ორივე ასო იდენტურია, თარგმანში ამას მოწმობს ელჩის სახელის უკვე ნახსენები კითხვა: „კორნელიუსი“ (იზ) – „კირ ნილუსი“ (Al). გარდა ამისა, რადგან პაპისადმი მიწერილ წერილში ესპანელებს იბერიელები ეწოდებათ, ვივარაუდებთ, რომ ეს ტერმინი ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილ წერილშიც უნდა გამოყენებულიყო. თუმცა, თარგმანში ის არ ჩანს, არამედ ოთხჯერ გამოიყენება გამოთქმა „ყველა ქრისტიანისადმი“. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ესპანეთის დედოფლისადმი მიწერილი წერილის მთარგმნელიც არ იცნობდა ეთნონიმს hiberes („იბერები“), მაგრამ ვერ გაბედა მისი გაუგებარი, უთარგმნელი სიტყვის სახით დატოვება და მნიშვნელობის „ყველა ქრისტიანით“ შეცვლა ამჯობინა.

ორ წერილში ერთი და იგივე ცნებების ან გამოთქმების განსხვავებული ინტერპრეტაციის მრავალი მაგალითია. ესენია გარკვეული ფონეტიკური განსხვავებები: „კაფეტის“ (იზ) – „კახეთის“ (ალ). რიგ შემთხვევაში, ორ მთარგმნელს ტექსტი განსხვავებულად ესმოდა ან მამინვე ვერ იპოვეს სწორი სიტყვები: „ქრისტეს სახელობის ხალხის დადასტურებისა და განსახლებისთვის“.

(«на утверженье и подобность всим христоименитым людем», Iz) – „ქრისტეს სახელობის ხალხის დადასტურებისა და სრულყოფისათვის“ («на утвержение и совершения христоименитым людемъ», ალ); „ჩვენი სულიერი მამა და რწმუნებული“ («духовника своего и таибника», იზ) – „ჩვენი სულიერი მამა და ჩემი სიტყვების საიდუმლოების მცველი“ («духовника нашего и словъ таин моих хранителя», ალ);⁴² „ერთიანნი იყვნენ“ («едналися», იზ) – „ყველა ერთად შეკრიბეს“ („вчини“. вси еднанье», ალ). ორივე წერილში შეიძლება შეამჩნიოთ აშკარა თარგმანის შეცდომები: „დიდებულ ქალბატონს და დედოფალს ელიზაბეთს“ («к славной ... госпожи и царицы Елисавети“. («к славной ... госпожи и царицы Елисавети», Iz) – „დიდებული ქალბატონისა და ქალბატონის მეფე ელიზაბეთის შესახებ“ («о славную госпожу и госпожу цару Елисаветъ», Al).

⁴² Taibnik is a confidant. See: Словарь русского языка XI–XVII вв. [Dictionary of the Russian Language of the 11th–17th Centuries], issue 29, Moscow, 2011, p. 177.

შემდგომში რომის პაპისადმი მიწერილი წერილის მთარგმნელი იყენებს სწორ თარგმანს „დედოფალს“; „წერილების გარდა, თქვენ მოისმენთ მისგან სხვა სულიერ ლაპარაკს“ («опрочь листов и иншыи речи духовныи услышите и от него», Iz) – „ჩვენი წერილების გარდა, თქვენ მოისმენთ [დანარჩენს] ჩვენი დესპანისა და სულიერი მამისგან“ («ино опрочь листовъ нашихъ услышишьнишька», услышишьника, услышишьника. სავარაუდოა, რომ კასტილიელი იზაბელასთვის გაგზავნილი წერილის მთარგმნელმა ვერ გაიგო ორიგინალის სინტაქსი, რამაც შეცდომა გამოიწვია, რადგან დედოფლისთვის გაგზავნილი ზეპირი შეტყობინება, რომლის წერაც შეუძლებელი იყო.⁴³

ქალაქზე მინდობილი აშკარად შეიცავდა არა „სულიერ საუბარს“, არამედ დიპლომატიურ წინადადებებს ანტიოსმალურ კოალიციასთან დაკავშირებით. ტექსტებში ასეთი განსხვავებები მიუთითებს, რომ დოკუმენტების თარგმანი რამდენიმე ადამიანს მიანდეს. შესაძლოა, ეს გამოწვეულია თარგმანის რაც შეიძლება სწრაფად მომზადების აუცილებლობით, რათა არ დაყოვნებულიყო ქართველი ელჩები, რომლებსაც სამშობლოში დაბრუნება სჭირდებოდათ. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ დოკუმენტების თარგმნაში მონაწილეობა მიიღო ერაზმუს ჩიოლევმა, რადგან ის 1497 წელს ლიტვის დიდი ჰერცოგის, ალექსანდრეს მდივანი იყო, ხოლო უფრო ადრე ლათინური ენის მწიგნობარად მუშაობდა.

10. წერილი პაპ ალექსანდრე VI-ეს: ახალი ინფორმაცია

მიუხედავად იმისა, რომ პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილი წერილის ტექსტი აქამდე უცნობი იყო, მისი შინაარსი მოულოდნელი არ არის. უპირველეს ყოვლისა, პაპი საკუთარ საპასუხო შეტყობინებაში ახსენებს მეფე კონსტანტინეს მიერ წამოყენებულ წინადადებებს. თუმცა, საქართველოს მეფის წერილსა და პაპის პასუხში სხვადასხვა პოლიტიკური საკითხია ხაზგასმული. მეორეც, ორი დიპლომატიური წერილი - პაპისა და დედოფლისადმი - ერთდროულად დაიწერა და შესაბამისად, შინაარსით დიდწილად მსგავსია. ორი წერილის შედარებისას, ერთ წერილში მოხსენიებული, მაგრამ მეორეში გამოტოვებული დამატებითი დეტალები მნიშვნელოვნად გვეჩვენება.

იზაბელა კასტილიელთან მოლაპარაკებები, უდავოდ, ელჩობის ყველაზე მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო ევროპაში. როგორც დედოფლისადმი მიწერილი წერილი, ასევე პაპისადმი მიწერილი წერილი ფოკუსირებულია ესპანელებთან ანტიოსმალურ ალიანსზე.

პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილ წერილში, შესავალი მისალმებისა და ლოცვითი მიმართვების შემდეგ, საქართველოს მეფე ესპანეთის საქმეებზე გადადის: გრანადაში გამარჯვების ქება, დედოფალ იზაბელასთან ელჩობის ისტორია, რომელიც წინ უძღოდა ქართველი ელჩების რომში მოგზაურობას და თხოვნა, მხარი დაეჭირა კონსტანტინე II-ის განზრახვისთვის, ესპანელებთან სამხედრო ალიანსის დადების შესახებ.

ქართველი მეფის წერილი მიზნად ისახავდა პაპის დარწმუნებას, რომ გავლენა მოეხდინა ესპანეთის დედოფალზე, რათა ის ქართულ ჯართან ერთად ოსმალების წინააღმდეგ წასულიყო. ქართლის მეფე მოუწოდებს ალექსანდრე VI-ს, მოაწყოს ჯვაროსნული ლაშქრობა კონსტანტინოპოლისა და ქრისტიანული სალოცავების გასათავისუფლებლად, მაგრამ არაფერს წერს იერუ-

⁴³ მამისტვალიშვილი, “სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი – ხუცესი ნილო [Mamistvalishvili, Ecclesiastic figure diplomatist – priest Nilo]”, p. 185.

სალიმის ბედზე. ამრიგად, ე. მამისთვალიშვილის ვარაუდის საწინააღმდეგოდ, ელჩობის მთავარი ამოცანა არ იყო წმინდა მიწის გადარჩენა⁴⁴, არამედ ევროპელ მოკავშირეებთან ძალების გაერთიანება ოსმალეთის საფრთხის წინააღმდეგ საბრძოლველად და თურქების კონსტანტინოპოლიდან განდევნა.

პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილ წერილში ერთი მნიშვნელოვანი დეტალი, რომელიც კასტილიის იზაბელისთვის მიწერილ წერილში არ არის, არის მეფე კონსტანტინე II-ის განზრახვა, გაეგზავნა თავისი ვაჟი ძირითად არმიასთან ერთად და თვითონ დარჩენილიყო ზურგში საზღვრების დასაცავად: „და რამდენი ჯარიც მათ ჩემგან სურთ, მე მივცემ მათ და ჩემს შვილსაც გავგზავნი ამ არმიასთან ერთად. მე თვითონ დავდგები ჩემი მიწის საზღვრებთან“ («А отмене колко войскаусхотятъ, то им дамъ, и сына своего с тимвоиском пошлю, а я буду самъ на рубежи земли своя стояти»)⁴⁵. ეს, სავარაუდოდ, კონსტანტინე II-ის უფროს ვაჟს, დავითს გულისხმობს, რომელმაც ქართლი ათი წლის შემდეგ მემკვიდრეობით მიიღო. საქართველოს მეფეს, ცხადია, ესპანეთის არმიის მხარდაჭერის იმედი ჰქონდა, რომელმაც ცოტა ხნის წინ გადამწყვეტი გამარჯვება მოიპოვა მუსლიმებზე. პაპთან შეხვედრა საჭირო იყო ამ საქმეში დამატებითი მხარდაჭერის მოსაპოვებლად. ალექსანდრე VI-ისადმი მიწერილი წერილის ტექსტიდან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მეფე კონსტანტინეს განზრახული ჰქონდა, რომ პაპის არმიასაც უშუალოდ მიეღო მონაწილეობა კამპანიაში: „შეგიძლიათ ადგეთ და წახვიდეთ... თქვენ - იქიდან და ჩვენ - აქედან“ («даподоимутсяпоити... вы оттолъ, а мы отселъ»). კონსტანტინოპოლის განთავისუფლებისთვის ის მხოლოდ პაპის კურთხევას არ ელოდა.

ავტორი მადლობას უხდის ალექსანდრე ანდრეევს პაპის პასუხის თარგმნისთვის, რომელიც დიპლომატიური თამაშის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ პაპმა ალექსანდრე VI-მ იმ დროისთვის უკვე იცოდა, რომ დედოფალი იზაბელა არ უჭერდა მხარს მეფე კონსტანტინეს სამხედრო ალიანსის დადების განზრახვას, უსიტყვოდ უსურვა ქართულ არმიას წარმატება, მაგრამ არ გამოავლინა ერთობლივი მოქმედების სურვილი. პაპმა უგულვებელყო ერთიანი სამხედრო მოქმედებებისკენ მოწოდებები. თუ მხოლოდ ალექსანდრე VI-ის პასუხს წავიკითხავთ, საქართველოს მეფის ელჩობის ერთადერთი მიზანი ფლორენციის კავშირში გაწევრიანება იყო და ამიტომ პონტიფიკოსის მთელი პასუხი ამ ბრძნული გადაწყვეტილების ქებაზე იყო აგებული. ამასობაში, ქართლის მეფის წერილში ეკლესიის საქმეებზე არაფერია ნათქვამი: ფერარასა და ფლორენციაში კრებაზე ხანგრძლივი განხილვები, ქართველი ეპისკოპოსის უარი კრების გადაწყვეტილებებზე ხელმოწერაზე და ეკლესიის გაერთიანება საერთოდ არ არის ნახსენები. შესაძლოა, მღვდელმონაზონ ნილოს დაევალა ამ თემაზე ზეპირად საუბარი: ეკლესიის განხეთქილების გამოხატვა და ქართველი ეპისკოპოსის მონაწილეობის ხსენება ეკლესიების გაერთიანებასთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტაში. თუმცა, ეჭვგარეშეა, რომ მეფე კონსტანტინეს ელჩობის მიზანი ეკლესიის გაერთიანება არ იყო. პაპ ალექსანდრე VI-ის პასუხი, რომელშიც ის მზადყოფნას გამოთქვამს, ქართული ეკლესია უნიაში მიიღოს, და წერილს თანდართული ფლორენციის კრების აქტები, ქართველი მეფის განზრახვების შესახებ არასწორ შთაბეჭდილებას ქმნის, რაც დღემდე მკვლევარებისთვის სანდოდ ცნობილი არ იყო.

11. დასკვნა

⁴⁴ მამისთვალიშვილი, “სასულიერო მოღვაწე დიპლომატი – ხუცესი ნილო, გვ. 185

⁴⁵ Smolensk Museum-Reserve, inv. 9907, f. 217v.

როგორც ვხედავთ, ლიტვის დიდი ჰერცოგის ალექსანდრეს დიპლომატები ყურადღებით ადევნებდნენ თვალყურს საზღვარგარეთ მიმდინარე ყველა მოვლენას, მათ შორის ისეთ შორეულ ქვეყნებს, როგორცაა საქართველო და ესპანეთი, რომლებთანაც მათ საკუთარი კონტაქტები არ ჰქონდათ. მათი წყალობით, ჩვენ გვაქვს ქართველი მეფეების სამი წერილი, რომლებიც მიმართულია მოსკოვის დიდი ჰერცოგის ივანე III-ის, კასტილიის დედოფალ იზაბელას და პაპ ალექსანდრე VI-ის სახელზე. ბოლო ორი საიდუმლო დიპლომატიური დოკუმენტი, როგორც შეიძლება ვივარაუდოთ, ლიტველი დიპლომატებისთვის ხელმისაწვდომი გახდა ნოვოგროდოკში, საქართველოს ელჩობის ევროპიდან თბილისამდე დაბრუნებისას. პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი გაგზავნილი წერილის თარგმანის შესწავლა იმაზე მიუთითებს, რომ ორიგინალი ლათინურად იყო დაწერილი. ქართლის მეფის ორი წერილის - კასტილიის იზაბელას და პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი - თარგმანების შედარება მიუთითებს, რომ მათზე ორი განსხვავებული მთარგმნელი მუშაობდა. ლიტვის დიდი ჰერცოგის არქივში არსებული ქართული დოკუმენტების ნაკრები აჩვენებს, რომ ალექსანდრე იაგელონი ცდილობდა ევროპის ძალებთან და ოსმალეთის იმპერიასთან დაკავშირებული ყველა მოვლენის შესახებ ინფორმირებული ყოფილიყო.

ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის წერილი პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი, რომელიც დაკარგულად ითვლებოდა, მაგრამ ახლა ნაპოვნია, მოგვითხრობს საქართველოს მეფის დაჟინებულ მცდელობებზე, შეექმნა სამხედრო ალიანსი ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ, რათა კონსტანტინოპოლი დაებრუნებინათ. კონსტანტინე II-ის ვაჟს უნდა ეხელმძღვანელა საქართველოს ჯარისათვის, ხოლო თავად მეფე უნდა დარჩენილიყო საზღვარზე, მზად ყოფილიყო შვილის დასახმარებლად ან ქართლის დასაცავად გარედან მოულოდნელი თავდასხმისგან. პაპისადმი მიწერილი წერილიდან მიღებული ინფორმაცია საშუალებას გვაძლევს მნიშვნელოვნად შევასწოროთ წარმოდგენა საქართველოს ელჩობის მიზნების შესახებ. აქამდე ხელმისაწვდომი იყო მხოლოდ პაპ ალექსანდრე VI-ის მიერ საქართველოს მეფის წერილის საპასუხოდ გაგზავნილი დოკუმენტები, რომლებიც არაფერს ამბობს ელჩობის მცდელობაზე სამხედრო ალიანსის შექმნის ნამდვილ მიზანზე.

მადლობა

ავტორი მადლობას უხდის ალექსანდრე ანდრეევს სტატიის ინგლისურად თარგმნისათვის, თუმცა შესაძლო შეცდომებზე პასუხისმგებლობა ავტრს ეკისრება.

დანართი

ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის წერილი პაპ ალექსანდრე VI-ისადმი, გაგზავნილი 1495 წელს, რედაქტირებულია ერთადერთი ცნობილი ეგზემპლარიდან: სმოლენსკის მუზეუმ-საცავი, ინვ. 9907, შდრ. 216v-218r.

წერილის ტექსტი დაწერილია თანამედროვე რუსული შრიფტით, მაგრამ შენარჩუნებულია ასო ზ, ასევე ასოები ზ და ლ ყველა პოზიციაზე. ზედა ინდექსის ასოები მოთავსებულია ხაზში. ზედა ინდექსის ასოების და სათაურის შემოკლებების შემდეგ ასოები აღდგენილია ლიტვის დიდი საჰერცოგოს სასულიერო ენის ნორმების შესაბამისად. გადამწერის მიერ გამოტოვებული ასოები აღდგენილია კვადრატულ ფრჩხილებში მათი მნიშვნელობის მიხედვით. აშკარა გადამწერის შეცდომები გასწორებულია, ორიგინალური წაკითხვის მითითებით სქოლიოებში.

წერილის ინგლისური თარგმანი არ ასახავს რუსული ტექსტის ყველა რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციას. ინგლისურ ენაზე მნიშვნელობის აღსადგენად საჭირო ინტერპოლაციები მოთავსებულია კვადრატულ ფრჩხილებში [].

https://www.academia.edu/120540718/A_Georgian_Embassy_to_Spain_and_Rome_1495_1497_and_Lithuanian_Diplomacy?auto=download&email_work_card=download-paper

Вѣрныи у Христа Бога нашего царя самодержецъ Костянтин ПангратиосвсеиИверьской земли и Колхи Менкгрелскийи, Апхаскийи, Имирелс[к]и⁴⁶ Месхонскийи, Кахетскийи и Туръбанскийи.

Блаженому и святѣишому отцу, божественному ученику и подобному Господа нашего Исус Христа и проповѣднику божественныхъ словесъ Его, и намѣстнику святаго и славнаго апостола Петра, яко подобному пастырю ове[ц]⁴⁷ словесныхъ стада Христова. Молю Бога вѣчнаго и освятившаго тяблагю датию святаго Духа, да здравствуется блаженство твое и святос т[в]оя⁴⁸ на утверждение и совершения Христо именитымъ свездѣ си (так!) людемъ, и Его же силою и твоими святыми молитвами здравствуемъ и мы // (f. 217r).

И священно[но]ка⁴⁹ и духовника нашего и словъ таин моихъ хранителя, кир Нила, вослал есмо пословъ (так!) до салътана египѣтскаго до Кария о некоторыхъ делехъ своихъ. Ино какъ възрат[и]лъся⁵⁰ от Египта и повѣдалъ намъ о твоемъ блаженствѣ и о славную госпожу и госпожу царю Елисаветъ и о всѣхъ бресехъ, како есте вчини вси еднанье Божьею благодатию единокорно и единосердечно, и радовахся и тѣ же слышахъ и еѣ побѣды, и мужество на бѣз[б]ожныхъ⁵¹ незаконныхъ агарянь. Велми о томъ есми възвеселился и б[ла]годарихъ⁵² Бога, давашаго вамъ толику силу и по[б]ѣду⁵³.

И того ради яко образу Христову и великаго владыки и учителя молютися и прошу, яко дабы повелениемъ твоимъ двинуся она и вси бриси.

Всѣмъ християномъ силою и помощью Божьею и честнаго Его крѣста, папо лѣпшенье побѣды на невѣрующихъ в Него. Того ради послал есми къ твоей святости и къ всемъ бресемъ предназначенаго нашего духовника з листыми от насъ. И Господа ради // (f. 217v) бди и трудися, колико възможешъ, без лѣности пилностию, да подоимутся поити каждъ си одному на помочь. Благодатию Божьею побѣды имамы, да не раскаемся мешкати. Вы оттолѣ, а мы отселѣ, да избавимъ давно плѣненаго Костянтинаграда, да освятимъ и очистимъ от нечестивыхъ и безбожныхъ, от скверныхъ нашихъ святыхъ церквѣи и освятится от насъ Христовою одежаю. Мы всегда от безъбожныхъ персѣ мучими есми. Три прошения просятъ в насъ: любо дань великую немеръную намъ дадите, а любо биитеса с нами, а любо к нашей вѣрѣ приступити. Ино лши того злыхъ и неподобныхъ с тыхъ (так!) речеи не можемъ терпѣти! И писал есми до славной госпожи и царици Елисавети и до всихъ бресей пословъ своихъ. А от мене колко воиска усхотятъ, то им дамъ, и сына своего с тымъ войскомъ

⁴⁶ Corrected, the MS reads Имирелснии .

⁴⁷ Corrected, the MS reads овес.

⁴⁸ Corrected, the MS reads тоя.

⁴⁹ Corrected, the MS reads священноика

⁵⁰ Corrected, the MS reads възратлъся.

⁵¹ Corrected, the MS reads бѣзбожныхъ.

⁵² Corrected, the MS reads благодарихъ.

⁵³ Corrected, the MS reads повѣду.

пошлю, а я буду самъ на рубежи земли свояя стояти, а Христовы ради // (f. 218r) любъви да не лишимся. Вы дайте труд, двигньтеся, а Богъ нашъ дасть управления и побѣду на врагъ наших, его же мльбы да сокрушать враговъ наших и подложать под ноги наши.

Хотѣл есми писати вси дѣла свои святости твои, но не мощно, понеже на пути суть врази мнози. Ино опрочъ листовъ наших услышишь от посланника нашего и духовника⁵⁴ киръ Нила. И святыя и богоприятныя молитвы твоя да будут ми хранитель. Аминь.

**Constantine Bagrationi, Autocrat of all the Iberian lands and of Colchi
Mingrelia, Abkhazia, Imereti,⁵⁵ Meskhети, Kakheti, and Turban,⁵⁶ faithful to
Christ our God and King.**

To the blessed and most holy father, the divine disciple, and fitting preacher of the divine words of our Lord Jesus Christ, and vicar of the holy and glorious Apostle Peter, as fitting shepherd of the spiritual sheep of the flock of Christ. I pray to the eternal God who has sanctified you with the grace of the Holy Spirit, may your blessedness and your holiness live in health for the confirmation and perfection of the people named for Christ who dwell everywhere, and by His power and your holy prayers may we, too, live in health // (f. 217r).

And we sent the hieromonk and our spiritual father and keeper of the secrets of my words, Kyr Nilus, as an ambassador to the Sultan of Egypt in Cairo concerning some of our affairs. And when he returned from Egypt, he told us about your blessedness and about the glorious lady and lady King Elizabeth and about all bresi,⁵⁷ how you were all brought together unanimously and with one heart by God's grace, and I rejoiced hearing about this, and about her victories, and about [her] courage against the godless and lawless Hagarites. I rejoiced greatly on this occasion and thanked God, who gave you such strength and victory.

And therefore I pray and ask you, as the image of Christ, the great Master and teacher, that by your command she and all bresi be moved. O Pope, all Christians by the power and help of God and His honorable cross [will be granted] the best victory against those who do not believe in Him. Therefore, I sent our above-mentioned spiritual father with letters from us to your holiness and to all bresi. For the sake of the Lord // (f. 217v) be vigilant and labor as much as you can, without laziness, diligently, so that [they] may rise up and go to one another's aid. By God's grace we

⁵⁴ Corrected, the MS reads духовника.

⁵⁵ Corrected, the MS reads Imirelsnyi.

⁵⁶ Probably, Tori.

Tori, according to M. V. Korogodina, should refer to the historical-geographical part of Georgia, part of historical Meskhети. The name comes from the town of Tori. In the middle feudal period, Tori was a separate district, headed by the Tori family. Later, it was included in the Atabagebi district, and in the 16th century it was conquered by the Ottomans. In the 17th-18th centuries, Tori was regained by the Kingdom of Kartli.

According to the modern administrative-territorial division, Tori includes the territory of the Borjom municipality of the Samtskhe-Javakheti region. In my opinion, King Constantine II named the Chalmians in Torban (Latin tur-b-an), i.e. Muslims, not only specific Muslim groups settled in Eastern Georgia, but also more broadly declares a claim to the "Muslim element" that is considered to be within its sphere of influence - actually or symbolically.

⁵⁷ Corrupted reading. See the section 'The Original Language'.

will overcome, lest we regret it because of [our] delay. You – from there, and we – from here, that we may deliver Constantinople, captured long ago, and sanctify and cleanse our holy churches, desecrated by the wicked and godless, and let it be sanctified by us by the robe of Christ.

We are always tormented by the godless Persians. They present us with three demands: either pay us great, immeasurable tribute, or fight against us, or convert to our faith. However, we cannot tolerate the lies of these evil and inappropriate demands!

And I sent⁵⁸ to the glorious lady and queen Elizabeth and all bresi my ambassadors. And as many troops as they want from me, I will give them, and I will send my son with that army. And I myself will stand at the borders of my land, so that we do not lose for the sake of Christ's // (f. 218r) love. You will work hard, go, and our God will arrange it and grant victory against our enemies, and may His prayers crush our enemies and put them under our feet.

I wanted to write all of my deeds to your holiness, but I cannot, because there are many enemies along the way. However, in addition to our letters, you will hear [the rest] from our envoy and spiritual father Kyr Nilus. May your holy and God-pleasing prayers protect me. Amen.

**კონსტანტინე ზაგრატიონი, ყველა იბერიის ქვეყნისა
და კოლხეთის, სამეგრელოს, აფხაზეთის, იმერეთის, მესხეთის,
კახეთისა და ტორბანის⁵⁹ ავტოკრატი, ერთგული ქრისტე ღმერთისა და მეფისა.**

ნეტარ და ყოვლადწმინდა მამას, ღვთაებრივ მოწაფესა და უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს ღვთაებრივი სიტყვების შესაფერის მქადაგებელს და წმინდა და დიდებული მოციქული პეტრეს მოადგილისადმი, როგორც ქრისტეს სამწყსოს სულიერი ცხვრების შესაფერის მწყემსს. ვევედრები მარადიულ ღმერთს, რომელმაც გაწმინდა სულიწმინდის მადლით, შენი ნეტარება და შენი სიწმინდე ჯანმრთელად იცხოვროს ქრისტეს სახელით ყველგან მცხოვრები ხალხის განმტკიცებისა და სრულყოფისთვის და მისი ძალითა და თქვენი წმინდა ლოცვებით ჩვენც ჯანმრთელად ვიცხოვროთ // (f. 217r).

და ჩვენ გავაგზავნეთ მღვდელმონაზონი და ჩვენი სულიერი მამა და ჩემი სიტყვების საიდუმლოებების მცველი, კირნილოსი, ელჩად ეგვიპტის სულთანთან კაიროში, ჩვენი ზოგიერთი საქმის გამო. და როდესაც ის ეგვიპტიდან დაბრუნდა, მან გვიამბო თქვენი ნეტარების, დიდებული

⁵⁸ Probably, a corrupted reading. The Ms has “wrote”, which is perhaps a scribal error, since the words “sent” (послал) and “wrote” (писал) are similar in Slavonic.

⁵⁹ თორი – მ. ვ. კოროგოდინას ვარაუდით უნდა აღნიშნავდეს საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიულ მხარეს, ისტორიული მესხეთის ნაწილს. სახელწოდება წარმოდგება დაბა თორისგან. შუა ფეოდალურ ხანაში თორი ცალკე სადროში იყო, რომელსაც სათავეში ედგა თორელთა საგვარეულო. შემდგომში იგი ათაბაგების გამგებლობაში შედიოდა, XVI საუკუნეში ოსმალებმა დაიპყრეს. XVII-XVIII სს-ში თორი ქართლის სამეფომ დაიბრუნა.

ჩემი აზრით, მეფე კონსტანტინე II ტორბანში ჩალმიანებს (ლათ. turban), ე. ი. მუსლიმანებს გულისხმობს, არა მხოლოდ სპარსეთის შაჰების მიერ აღმოსავლეთ საქართველოში ჩასახლებულ კონკრეტულ მუსლიმურ ჯგუფებს, არამედ იგი (მეფე) უფრო ფართოდ აცხადებს პრეტენზიას იმ „მუსლიმურ ელემენტზე“, რომელიც მის გავლენის სფეროში მოიაზრება — რეალურად თუ სიმბოლურად.

ქალბატონისა და ქალბატონი მეფე ელისაბედის და ყველა ბრეზის შესახებ, თუ როგორ შეკრიბეთ ყველანი ერთსულოვნად და ერთი გულით ღვთის მადლით და მე გამიხარდა ამის მოსმენა, მისი გამარჯვებებისა და [მისი] გამბედაობის შესახებ უღმერთო და უკანონო აგარიანების წინააღმდეგ. მე დიდად გავიხარე ამის გამო და მადლობა გადავუხადე ღმერთს, რომელმაც მოგვით ასეთი ძალა და გამარჯვება.

და ამიტომ ვლოცულობ და გთხოვთ თქვენ, როგორც ქრისტეს ხატს, დიდ მოძღვარსა და მასწავლებელს, რომ თქვენი ბრძანებით ის და ყველა ბრეზი შეძრწუნდეს. ო, პაპო, ყველა ქრისტიანს ღვთის ძალითა და დახმარებით და მისი საპატიო ჯვრით [მიენიჭება] საუკეთესო გამარჯვება მათ წინააღმდეგ, ვინც არ სწამს მას. ამიტომ, გავუგზავნე ჩვენს ზემოხსენებულ სულიერ მამას ჩვენი წერილები თქვენს უწმინდესობასა და ყველა ბრეზის. უფლის გულისთვის // (f. 217v)

იყავით ფხიზლად და იშრომეთ რაც შეიძლება მეტი, სიზარმაცის გარეშე, გულმოდგინედ, რათა [ისინი] აღდგნენ და ერთმანეთის დასახმარებლად წავიდნენ. ღვთის წყალობით ჩვენ გავიმარჯვებთ, რათა არ ვინანოთ [ჩვენი] დაგვიანების გამო.

თქვენ - იქიდან და ჩვენ - აქედან, რათა გავათავისუფლოთ დიდი ხნის წინ აღებული კონსტანტინოპოლი და განვწმინდოთ ჩვენი წმინდა ეკლესიები, რომლებიც ბოროტებმა და უღმერთოებმა შეურაცხვეს და ის ჩვენ მიერ განიწმინდოს იგი ქრისტეს სამოსით.

ჩვენ ყოველთვის გვაწამებენ უღმერთო სპარსელები. ისინი სამ მოთხოვნას გვიყენებენ: ან გადაგვიხადეთ დიდი, უზომო ხარკი, ან გვებრძოლეთო, ან ჩვენს სარწმუნოებაზე მოექცეთო. თუმცა, ჩვენ არ შეგვიძლია ამ ბოროტი და შეუფერებელი ტყუილი მოთხოვნების ატანა!

და მე გავუგზავნე დიდებულ ქალბატონს და დედოფალ ელისაბედს და ყველა ბრესის ჩემი ელჩები. და რამდენი ჯარიც სურთ ჩემგან, მე იმდენს მივცემ მათ და ჩემს შვილსაც გავგზავნი ამ არმიასთან ერთად. და მე თვითონ დავდგები ჩემი ქვეყნის საზღვრებთან, რათა არ დავკარგოთ ქრისტეს // (f. 218r) სიყვარულის გულისთვის. თქვენ იშრომებთ, წახვალთ და ჩვენი ღმერთი მოაწყობს ამას და მოგვცემს გამარჯვებას ჩვენს მტრებზე და მისმა ლოცვამ დაამსხვრიოს ჩვენი მტრები და დაგვიდნოს ისინი ჩვენს ფეხქვეშ.

მინდოდა ჩემი ყველა საქმე თქვენი უწმინდესობისთვის მომეწერა, მაგრამ არ შემიძლია, რადგან გზაში ბევრი მტერია. თუმცა, ჩვენი წერილების გარდა, [დანარჩენს] ჩვენი ელჩისა და სულიერი მამის, კირ ნილოსისგან მოისმენთ. თქვენი წმინდა და ღვთისმოსავი ლოცვები დამიცავს. ამინ.